

Benita Laumane, *Jūra latviešu valodā un folklorā: etnolingvistiskais aspekts* (Morze w języku i folklorze łotewskim: aspekt etnolingwistyczny), Liepājas Universitāte Kurzemes Humanitārais Institūts, Liepāja 2013, ss. 403.

Opracowanie Benity Laumane *Jūra latviešu valodā un folklorā: etnolingvistiskais aspekts* jest pierwszym opisem pojęcia „morze” w języku łotewskim z punktu widzenia etnolingwistyki, dlatego też autorka koncentruje się przede wszystkim na badaniu systemu wyobrażeń, pojęć, realiów i ich nazw związanych z tym pojęciem na tle porównawczym. Prezentuje materiał lingwistyczny w łotewskim języku pisanym, dialektach i frazeologii w kontekście łotewskiego folkloru (pieśni, legendy, bajki, wierzenia) i mitologii.

Do analizy porównawczej materiału leksykalnego zostały włączone leksemy języków bałtyckich (litewskiego i pruskiego), bałtyckofińskich (estońskiego i liwskiego), a także języków słowiańskich (polskiego, kaszubskiego i rosyjskiego) i in.

Wszystkie przykłady opatrzone zapisem źródłowym. Bez odesłania do źródeł pozostała część nieopublikowanych materiałów zebranych przez autorkę. Materiał językowy reprezentujący dialekty i gwary zapisano w transkrypcji fonetycznej. Przykłady łotewskie pochodzące z dawnych źródeł zapisanych starą ortografią dla ułatwienia odbioru podano w transliteracji.

W trakcie analizy autorka wykorzystała również materiały i metodologię ze swoich wcześniejszych prac (od 1973 roku).

Monografia składa się z krótkiego wprowadzenia, wstępu, rozdziału wprowadzającego oraz pięciu rozdziałów tematycznych.

W rozdziale wprowadzającym *JŪRA un MARE baltu valodās* (MORZE i MARE w językach bałtyckich) autorka zwraca uwagę na dawne znaczenie słowa *jūra* ‘wielka woda’, zachowane głównie w klasycznych łotewskich pieśniach ludowych. Pokazuje też lokalizację leksemu *mare* na terytorium Łotwy i jego desemantyzację we współczesnym języku łotewskim.

W rozdziale *Piekrastes iedzīvotāji* (Mieszkańcy wybrzeża) dokonuje analizy nazw (zarówno neutralnych, jak i ekspresywnych) mieszkańców badanego obszaru i Mierzei Kurońskiej. Omawia cechy fizyczne i psychiczne, stosunek do języka, tradycji

narodowych i religii osób, do których odnosi się leksem *zvejnieks* ‘rybak’, ich sposób życia, pracę i stosunek do pracy. Analizuje również nazwy należące do pola semantycznego *zvejnieku sievas* ‘żony rybaków’ i *burvji* ‘czarownicy’, a także przerwiska mieszkańców wybrzeża.

W rozdziale trzecim *Piekrastes pārdabiskie spēki* (Siły nadprzyrodzone wybrzeża) autorka przedstawia leksemy związane z następującymi pojęciami: *velni* ‘diabły’, *milži* ‘olbrzymy’, *labie un ļaunie spēki* ‘dobre i złe moce’, *zvejas laime* ‘szczęście rybackie’. W kolejnym – *Jūras mītiskais personāžs* (Mityczne postacie morskie) – mitologiczne bóstwa morskie: *jūras māte* ‘matka morza’, *jūras jumprava* ‘panna morska’, *nāras* ‘rusalki’ i in., *jūras velns* ‘diabeł morski’ i *maldugunis* ‘błędny ogień’.

W rozdziale *Priekšstati par jūru* (Wyobrażenia o morzu) Benita Laumane poddaje analizie głównie teksty łotewskich pieśni ludowych, które charakteryzują właściwości morza: *jūra – dziļa, liela* ‘morze – głębokie, wielkie’, *jūra – zila, balta* ‘morze – niebieskie, białe’, *jūras ūdens – labs, sālijs* ‘woda morska – dobra, słona’, *pie jūras aug ozols* ‘przy morzu rośnie dąb’, *jūrā Saules mājas* ‘w morzu dom Słońca’, *jūrā dieva kumeliņi* ‘w morzu konie boga’, *jūrā meitenes vainags* ‘w morzu wianek dziewczyny’, *jūras ogas – sarkanās ogas* ‘jagody morza – czerwone jagody’, *jūras dibenā pilis, dārgumi* ‘na dnie morza pałace, klejnoty’, *jūras pretstats – tīrums, līdums* ‘wyobrażenie o morzu – pole, karczowisko’, *jūra – māte, pamāte* ‘morze – matka, macocha’, *jūra – zvejnieka kaps* ‘morze – grób rybaka’. Osobno omawia leksykę związaną z wyobrażeniami dotyczącymi powstania morza, a także symbolikę białej koszuli (*baltā krekla simbolika*).

W rozdziale *Flora un fauna* (Flora i fauna) opisuje leksemy należące do następujących pól semantycznych: *akmeņi, oļi* ‘kamienie, otoczaki’, *aļģes* ‘algi’, *dzintars* ‘bursztyn’, *gliemežvāki* ‘muszle’, *medūzas* ‘meduzy’, *jūrmalas augi* ‘roślinność wybrzeża’, *jūras putni* ‘ptaki morskie’, *jūras vēžiši* ‘morskie skorupiaki’, *jūras dzīvnieki: roņi, delfīni* ‘zwierzęta morskie: fokki, delfiny’, *zivis* ‘ryby’. Obszernie (wraz z ilustracjami) przedstawia ryby morskie: *akmeņplekste* ‘turbot’, *brētliņa* ‘szprot’, *jūrasbullis* ‘kur diabeł’, *lasis* ‘łosoś’, *lucītis* ‘węgorzyca’, *menca* ‘dorsz’, *plekste* ‘flądra’, *reņģe* ‘śledź’, *saida* ‘czarniak’, *siļķe* ‘śledź’, *zutis* ‘węgorz’ (a także: *bojātas zivis* ‘ryby zepsute’, *neēdamas zivis* ‘ryby niejadalne’).

Słownictwo łotewskie związane z rybołówstwem morskim Benita Laumane zbierała od 1963 roku na łotewskim wybrzeżu Morza Bałtyckiego. Zbiory własne autorka uzupełniła materiałami z dialektologicznych prac badawczych studentów Uniwersytetu Łotewskiego i Uniwersytetu w Lipawie. Wykorzystała także kartotekę regionalizmów Instytutu Języka Łotewskiego Uniwersytetu Łotewskiego oraz materiały folklorystyczne ze zbiorów Instytutu Literatury, Folkloru i Sztuki Uniwersytetu Łotewskiego.

Materiały językowe i folklorystyczne pochodzące z innych języków autorka pozyskała z opublikowanych prac akademickich i popularnonaukowych, wśród których znalazły się następujące prace wydane w języku polskim: W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–5, Warszawa 1994–2006; A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970; A. Gieysztor, *Mitologia Słowian*, Warszawa 1986; D. Kisielūnaite, K. Kukure, *Pruski Cawx, litewski*

Kaukas, *kuroniski Kauks – rozwój mitonimu od pierwszych wzmianek do czasów teraźniejszych*, „Pruthenija” 2011, t. 6, s. 185–197; J. Maćkiewicz, *Morze*, „Etnolingwistyka”, t. 3, Lublin 1990, s. 77–94; L. Roppel, *Ma jesma od morza: poezja i proza kaszubska o morzu*, Gdańsk 1961; L. Roppel, *Z księgi mądrości morzan. 13 centurii przysłów i powiedzonek kaszubskich o morzu*, Gdańsk 1965; A. Ropelewski, *Wieś rybacka Rewa w powiecie puckim*, Gdańsk 1962; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław 1968–1976; J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje (na tle porównawczym)*, Wejherowo 1989.

Materiały dotyczące języka i folkloru łotewskiego uporządkowano tematycznie, co dało możliwość stworzenia poglądowego wyobrażenia o kulturze mieszkańców/rybaków wschodniego wybrzeża Morza Bałtyckiego, która w tej pracy obejmuje pojęcia związane z gospodarstwem domowym i pracą na morzu, relacje między jednostkami i większymi społecznościami, zwyczaje kulinarne, rzeczywistość i wyobrażenia mityczne, wierzenia i in. Terminologia dotycząca wiatrów, sztormów, fal morskich, według zapewnień autorki, zostanie zaprezentowana w odrębnym opracowaniu.

Na końcu książki zamieszczono wykaz wymienionych w monografii leksemów łotewskich, litewskich, pruskich, estońskich, liwskich, fińskich, polskich i kaszubskich, rosyjskich, niemieckich (dolnoniemieckich i górnoniemieckich i in.), duńskich, islandzkich, norweskich i szwedzkich.

Wyobrażenia Łotyszy i przedstawicieli innych narodowości o morzu – odzwierciedlone w językach, dialektach i gwarach – oraz ich rodzaje ekspresywne (neutralne, ironiczne) i funkcjonowanie w różnych sferach lub stylach (np. w języku mówionym, poezji, terminologii naukowej i profesjonalnej) mogą zainteresować szeroki krąg czytelników, między innymi filologów, kulturoznawców, dialektologów i tłumaczy.

Beata Biesiadowska-Magdziarz
Instytut Sławistyki PAN
Warszawa